

Література

1. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту. Навч. посіб. К: Знання-Прес, 2003. – 349 с.
2. Матюха М. М. Інформаційні системи і технології в обліку: Навч. посіб. для дистанційного навчання. – К.: Університет «Україна», 2005. – 306 с.
3. Микитенко Т. В. Організація електронного документообороту в обліку // [http://www.asta.edu.ua/vidan/nau_visn/1\(28\)/Oblik/Mukytenko.php](http://www.asta.edu.ua/vidan/nau_visn/1(28)/Oblik/Mukytenko.php).
4. Мурашко О. В. Удосконалення методів і прийомів внутрішньогосподарського контролю за матеріальними цінностями в умовах автоматизації обліку // [http://www.asta.edu.ua/vidan/nau_visn/3\(17\)/Oblik/murashko.php](http://www.asta.edu.ua/vidan/nau_visn/3(17)/Oblik/murashko.php)
5. Терещенко Л. О., Матієнко-Зубенко І. І. Інформаційні системи і технології в обліку: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 187 с.

Монастирський Г.

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ БАЗОВОГО РІВНЯ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Комплексно проаналізовано дослідження базового територіального рівня. Аргументовано необхідність вивчення територіальних спільнот базового рівня як економічних систем та визначено їх основні характеристики.

Вихідний елемент адміністративно-територіального устрою держави – територіальні спільноти базового рівня (ТСБР), що є полігоном безпосередньої реалізації економічної діяльності і забезпечення соціального добробуту. Значення цих спільнот зростає, з огляду на проголошений напрямок розвитку України на принципах децентралізації управління. Формування нових підходів до дослідження ТСБР в цих умовах визначає актуальність нашого дослідження.

Базовий рівень адміністративно-територіального устрою є об'єктом наукового пошуку зарубіжних та вітчизняних дослідників. Узагальнення підходів до дослідження базового територіального рівня дає змогу виокремити такі наукові напрямки:

1) юридично-правовий. Представники цього напрямку розглядають базові територіальні спільноти з позиції юридичної регламентації функціонування інститутів управління місцевим розвитком та суб'єктів господарювання, які діють у межах спільноти. Так, нормативно-правовим питанням функціонування місцевого самоврядування присвячені праці Б. Андресюка, О. Батанова, М. Корнієнка, А. Чемериса. В рамках цього напрямку сформувався предмет дослідження муніципального права. Юри-

дичний підхід до дослідження первинних територіальних утворень створює штучні рамки, що не дозволяють виявити закономірності їх функціонування та розвитку як соціальних та економічних систем;

2) регіоналістичний. Цей підхід концентрує увагу на регіональних системах загалом. Так, О. Кузнецова, В. Лексін та О. Швецов, С. Дорогуцов, Я. Олійник, А. Степаненко досліджують регіональні економічні процеси, центральне місце в яких об'єктивно займають територіальні спільноти базового рівня, проте не виокремлюють їх. Це унеможлиблює обґрунтування тенденцій та чинників регіонального економічного розвитку як синергійного результату економічного розвитку складових регіональної системи;

3) урбаністичний. Науковці, котрі представляють цей напрямок досліджують міста як окремий тип базових територіальних утворень, залишаючи поза увагою їх інші типи, або вивчають окремі функціонально-галузеві комплекси місцевого господарства. Зокрема, О. Шпачук, О. Єгоров, Б. Адамов розглядають міста з позиції переважно територіально-просторового та соціального розвитку. Цікавий підхід до дослідження міської господарської системи в рамках наукового напрямку містознавство пропонують С. Богачов, М. Мельникова, О. Лук'янченко. Однак у цих працях практично непомітний погляд на місто як цілісну економічну систему;

4) самоврядно-управлінський. У рамках цього напрямку базові територіальні спільноти досліджували як об'єкти управління з боку органів місцевого самоврядування, що є лише одним, хоча й важливим, суб'єктом управління муніципальним розвитком. Зокрема, З. Макашева та І. Калінікова, В. Зотов вивчають питання муніципального управління з позиції інституту місцевого самоврядування, компетенції його органів та організаційного забезпечення місцевих економічних процесів. Враховуючи подібність вихідних політичних та соціально-економічних умов посткомуністичного розвитку України й Польщі, значну теоретичну і практичну цінність мають дослідження польських вчених Р. Вальчака, Е. Войцеховського, К. Жука, Т. Клементевича, А. Міщука, З. Франковського, в яких комплексно проаналізовано стан та розвиток первинного суб'єкта місцевого самоврядування, дано конкретні рекомендації щодо формування ефективної моделі управління його соціальним та економічним розвитком. Елементи вивчення механізму управління розвитком базових територіальних спільнот у країнах Європи наявні в працях Г. Гілберта, Б. Генана, Б. Деанте, Ф. Кьєлбергсєдса, Р. Беннета. Проте використання цих напрацювань у нашій державі є обмеженим внаслідок значних інституційних відмінностей між європейськими країнами та Україною. Зведення управління розвитком первинних територіальних утворень до діяльності органів місцевого самоврядування – лімітуючий чинник пошуку додаткових резервів динамізації цього процесу, оскільки базові територіальні спільноти та

їх підсистеми є об'єктом управлінських впливів із боку загальнодержавних та регіональних органів управління, управлінської ланки суб'єктів господарювання;

5) соціологічний. Предмет цього напрямку зосереджують на дослідженні соціального розвитку первинних територіальних спільнот, мало уваги приділяють економічним чинникам, які його забезпечують. У його рамках найпомітнішою є новосибірська соціологічна школа (кер. – академік Т. Заславська), яка функціонувала в 1970–1980 роках. Найбільший внесок в її розвиток зробили вчені Сибірського відділення АН СРСР, зокрема Е. Азарх, Е. Горяченко, П. Колосовський, С. Крапчан, І. Мучнік, Р. Ривкіна, В. Тапіліна, В. Федосєєв, Л. Хахуліна. Вони заклали фундаментальні науково-теоретичні та методологічні засади дослідження населених пунктів, переважно сільських, як складних соціально-економічних систем. Позитивним є те, що вчені новосибірської соціологічної школи вперше виокремили поняття соціального розвитку поселення. На сучасному етапі в межах цього напрямку варто виділити дослідження В.Іванова та В. Патрушева. Слід вказати, що практика функціонування базових територіальних спільнот засвідчує: в сучасних умовах розмежувати соціальну та економічну компоненти їх розвитку практично неможливо;

б) географічний. Учені-географи, зокрема, М. Баранський, В. Беленький, В. Борденюк, В. Давидович, С. Ковальов, М. Коста, Л. Кранц, Є. Марков, Г. Лаппо, Є. Перцик, В. Покшишевський, В. Рибалка, М. Спектор, Б. Хорєв, С.Шульц займалися виявленням регіональних відмінностей у розселенні, причин цих відмінностей, ступеня їх стійкості, значення для господарства та умов життя населення певної місцевості, визначенням регіонально диференційованих перспектив розвитку розселення з урахуванням сукупності місцевих природних, економічних, соціальних і демографічних умов, здійсненням функціональної типології поселень на основі даних про розподіл зайнятого населення в різних галузях економіки. Не применшуючи значення роботи вчених-географів, зазначимо, що вивчення базової територіальної спільноти як статичного утворення, констатація фактів – необхідний, але не достатній елемент формування комплексного механізму управління муніципальним економічним та соціальним розвитком;

7) аграрний. Дослідження фахівців даного напрямку, зокрема представників київської аграрної школи – О. Бугуцького, Д. Крисанова, О. Максимюка, Л. Молдаван, В. Плонського, І. Прокопи, А. Радовець, П. Шейко, Л. Шепотько сконцентровані на проблемі розвитку села. Однак поряд із зовнішньою орієнтацією на дослідження проблеми соціально-економічного розвитку сільських поселень домінує позиція ідентифікації села й сільського господарства, що значно обмежує простір пошуку шля-

хів багатофункціонального економічного розвитку сільських поселень для створення умов соціального прогресу на селі;

8) інтегративний. У рамках цього напрямку дослідження сконцентроване на проблемі зближення рівнів економічного та соціального розвитку міста й села на основі марксистсько-ленінського принципу «ліквідації істотних соціально-економічних і культурно-побутових відмінностей між містом і селом» [1, 4]. Найвідомішими представниками цієї школи були Л. Нікіфоров, О. Троцьковський, М. Аітов та Р. Камаєв, М. Стронгіна. Дослідники основну увагу зосереджували на формуванні аграрно-промислових об'єднань, не розглядаючи проблеми ефективізації управління економічним та соціальним розвитком інтегрованих поселенських утворень. Однак із поля зору науковців цього та інших напрямків випав рівень селища як особливої територіальної спільноти базового рівня, що є перехідною формою між сільськими та міськими поселеннями, зберігаючи характерні риси кожного з них.

Для напрацювання цілісної концепції управління розвитком територіальних спільнот базового рівня з позиції реалізації їх економічного потенціалу і забезпечення конкурентоспроможності необхідним є системний комплексний міждисциплінарний підхід, що дасть змогу розглядати ці спільноти як суб'єкти економічних відносин та об'єкти економічної діяльності. Це врешті-решт дасть змогу окреслити економічне підґрунтя реалізації місії територіальних спільнот базового рівня як осередків життєдіяльності людини.

Завданням статті – формування гіпотези щодо дослідження територіальної спільноти базового рівня як економічної системи.

ТСБР є системою, оскільки має всі загальні риси системи [2, 145]. Поряд із загальними властивостями кожна ТСБР володіє своїми неповторними характеристиками, які визначаються такими чинниками: адміністративним статусом, поселенським статусом, економіко-географічним становищем, чисельністю і статевовіковим складом населення, площею території, структурою економіки, історико-культурними характеристиками, спеціалізацією, національно-етнічним та релігійним складом населення, державною приналежністю.

Реалізація завдань дослідження потребує формування критеріїв, що дають змогу говорити про ТСБР як життєспроможне утворення, зокрема: володіння достатніми ресурсами (за кількістю та якістю) для забезпечення свого розвитку; наявність стратегічних орієнтирів розвитку; забезпечення адекватності системи управління розвитком ТСБР сучасності на основі перманентної модернізації управлінських технологій; налагодженість ефективних взаємовигідних зв'язків з іншими ТСБР та територіальними системами вищого рівня; простеження тенденцій до розвитку на основі

позитивної динаміки показників функціонування всіх підсистем ТСБР; можливість ідентифікації ТСБР, тобто наявність характеристик, що дають змогу відрізнити її від інших спільнот; комфортність середовища проживання для членів територіальної громади. Лише сукупне дотримання цих критеріїв характеризує ТСБР як повноцінне утворення. Недотримання певних критеріїв у внутрішньому середовищі ТСБР може компенсуватися зовнішнім втручанням, однак за цих умов порушується гармонійність між внутрішніми і зовнішніми чинниками функціонування та розвитку ТСБР.

ТСБР є територіально-просторовою, економічною, соціальною, політичною та екологічною системою. Досягнення соціального добробуту; реалізація політичних цілей, використання територіально-просторових ресурсів відбувається за допомогою економічних важелів, що дає підстави висунути гіпотезу про пріоритетність розгляду ТСБР як економічної системи [2]. Важливість дослідження ТСБР як економічної системи в Україні зростає з урахуванням того, що система адміністративно-територіального устрою побудована за не дискретно-точковим, а суцільно-межовим принципом, що передбачає розподіл території всієї країни на юрисдикційні зони територіальних громад. Це об'єктивно зумовлює функціонування всіх об'єктів національної та регіональних економічних систем у межах ТСБР.

ТСБР як економічні системи є неоднорідними, залежно від певних ознак можна виокремити різні типи муніципальної економіки: *за рівнем спеціалізації* (монофункціональна, поліфункціональна), *за галузевою домінантою* (промислова, аграрна, з домінуванням сфери послуг), *за поселенськими критеріями* (сільська, міська), *за рівнем динамічності* (зростаюча, стабільно-статична, стагнуюча), *за характером підприємницького клімату* (ліберально-демократична, корумповано-тіньова), *за рівнем інноваційності* (інноваційна, традиційна), *за територіально-просторовою ознакою* (центральна, периферійна), *за типом економічних відносин* (ринкова, планово-адміністративна, кустарна змішана), *за ступенем відкритості* (відкрита, натурально-закрита), *за рівнем конкурентності* (конкурентна, неконкурентна), *за видом технологій управління, що застосовують* (модерна, консервативна, архаїчна), *за масштабом* (значна, велика, середня, мала, мізерна). Багатоманітність типів муніципальних економічних систем обумовлює необхідність розроблення як загальнометодологічних підходів до забезпечення їх розвитку, так і їх адаптацію до умов конкретної економічної системи.

Запропонований економічний підхід дає змогу розглядати ТСБР як корпоративну структуру [3, 43–44, 191–199]. У структурі ТСБР як муніципальної корпорації можемо виділити такі сектори: державний, муніципальний (комунальний), корпоративний, приватний, суспільно-добровільний та сектор домашніх господарств.

Питання розвитку державного сектору широко відображено в науковій літературі, зокрема в працях Дж. Стігліца та Е. Аткинсона, В. Кошкіна, Л. Якобсона, І. Михасюка та А. Мельник. Однак поза сферою наукового пошуку залишилася проблема функціонування об'єктів державного сектору в муніципальних утвореннях. У цьому контексті ми пропонуємо розглядати формування обґрунтованих меж державного сектору в структурі муніципальної економічної системи з таких позицій: державної доцільності, що, значною мірою, визначається необхідністю гарантування національної безпеки країни (казенні підприємства, стратегічно важливі для держави об'єкти); забезпечення участі держави як повноправного суб'єкта економічних відносин через державне підприємництво (унітарні державні комерційні підприємства, формування яких передбачене Господарським кодексом України); економічної вигідності (наявність державних, у т. ч. природних, монопольних утворень); реалізації принципу субсидіарності (передача повноважень зверху-вниз має супроводжуватися передачею власності); створення умов для формування економічної конкуренції на основі забезпечення розвитку організацій різних форм власності.

Муніципальний сектор, унаслідок незавершеності процесу його формування та інституціоналізації, практично випав із поля досліджень науковців пострадянського простору, що зумовило відсутність чіткості й однозначності у його об'єктно-суб'єктному визначенні. Так, російські вчені О. Пікулькін та В. Коробко розглядають муніципальний сектор як «сукупність первинних (базових) одиниць – муніципальних утворень, кожне з яких є формою територіальної організації та діяльності населення, інтегрує виробничі, соціальні, управлінські функції на певній території» [4, 12]. Такий територіальний підхід, на нашу думку, дещо економічно некоректний, оскільки штучно розширює поняття муніципального сектору на основі введення до нього організацій усіх форм власності, які, проте, часто функціонують за власними принципами розвитку в рамках регулятивного впливу органів місцевого самоврядування, котрий є, як правило, значно обмеженим або практично невідчутним. Тому доцільне дослідження муніципального сектору економіки як сукупності організацій муніципальної (комунальної) форми власності. Об'єктивну необхідність формування та функціонування муніципального сектору економіки визначають розглядом органів місцевого самоврядування як, насамперед, економічних інститутів, що є суб'єктами економічних відносин, особливим характером послуг, що надають членам територіальної громади, необхідністю забезпечення раціонального використання місцевих ресурсів. У процесі формування концептуальних засад становлення й розвитку муніципального сектору ТСБР як економічної системи необхідна активізація саме вітчизняної науки, адже специфіка місцевої економіки в розвинених зарубіжних краї-

нах зумовлює відсутність концентрації уваги на дослідженні об'єктів муніципальної власності як складових муніципальної економіки, їх вивчення в контексті ринкового та суспільного секторів економіки.

Приватний та корпоративний сектори економіки досліджують також відірвано від території їх безпосереднього розташування, що не дає змоги простежити кореляційну залежність між їх функціонуванням та ефективністю місцевої економіки. Висунення гіпотези про розгляд ТСБР як економічної системи обґрунтовує правомірність дослідження цих секторів як сегментів функціонування муніципальної економічної системи.

Сектор домашніх господарств вивчають із позиції або макроекономіки, або фінансової науки. Практично не розглядають питання ролі домашніх господарств як споживачів муніципального продукту та постачальників трудових ресурсів у муніципальній економіці, проблему натуралізації домашніх господарств у сільських поселеннях України.

Суспільно-добровільний сектор економіки є перспективним полігоном концентрації наукових досліджень із позиції економічної науки з урахуванням зростання власності релігійних організацій, дослідження центрів релігійного паломництва як чинників економічного розвитку поселень (Зарваниця, Почаїв, Святогірськ, Унів, Манява), підвищення ролі партій як суб'єктів лобювання економічних інтересів в умовах пропорційної системи місцевих виборів на рівні міст, використання потенціалу об'єднання зусиль членів територіальної громади для вирішення спільних питань на добровільних засадах.

Слід наголосити, що провести чітку межу між секторами муніципальної економічної системи практично неможливо. Це зумовлено посиленням міжсекторальної взаємодії, інтеграції і взаємопроникнення секторів економіки на муніципальному рівні. Так, суб'єкти муніципального, корпоративного, приватного секторів та сектору домашніх господарств беруть участь у реалізації спільних проектів, створюють підприємства на основі об'єднання капіталу різних форм власності. Окремі сектори як елементи муніципальної економічної системи доцільно досліджувати з урахуванням таких критеріїв: значення у формуванні територіальної системи (певний сектор як ядро формування ТСБР). Цей критерій є важливим для монофункціональних ТСБР, які утворилися для обслуговування окремих підприємств (атомних електростанцій, гірничо-видобувних комбінатів, санаторних комплексів); фіскальна роль (частка надходжень від певного сектору в доходах місцевого бюджету); соціальна роль (чисельність та перспективи створення нових робочих місць, наявність об'єктів соціальної інфраструктури, які обслуговують за рахунок сектору); екологічний вплив (параметри дії об'єктів певного сектору на екологічну рівновагу в ТСБР); стратегічна спрямованість (місце сектору в реалізації стратегії ТСБР); кри-

зовий критерій (об'єкт сектору як потенційне джерело виникнення кризи в ТСБР); іміджевий статус (роль у формуванні обличчя ТСБР); роль у формуванні конкурентоспроможності ТСБР на регіональному і макроринках.

ТСБР як економічна система (муніципальна економічна система) виконує такі функції: виробничо-продуктивну (передбачає виробництво певного продукту в матеріальній та нематеріальній формах); технологічну (охоплює використання запозичених чи розроблення власних технологій трансформаційного процесу); інноваційну (муніципальна економічна система є генератором та реалізатором різноманітних інноваційних ідей); результативну (муніципальна економічна система примножує економічне багатство ТСБР, забезпечує динаміку показників економічного розвитку території); стабілізаційну (ТСБР як економічна система потенційно є джерелом кризових ситуацій, але водночас володіє найвищою здатністю до зменшення амплітуди коливань розвитку території та подолання кризи); репрезентаційну (через представлення особливостей муніципальної економіки відбувається репрезентація її конкурентних переваг для потенційних інвесторів, формується економічний портрет території); трудову (за допомогою муніципальної економічної системи трудові ресурси ТСБР реалізують свою здатність до праці).

Таким чином, економічний підхід до розуміння ТСБР відкриває нові грані первинних територіальних утворень, дослідження й активізація яких забезпечить реалізацію цими спільнотами ролі визначальної генеративно-продуктивної ланки національної економіки. Він дає змогу обґрунтувати підґрунтя виникнення і задоволення політичних інтересів та розв'язання соціальних проблем і забезпечення соціальних стандартів життя членів територіальних громад, що є перспективним полем подальших наукових розвідок.

The complex analysis of existent researches of base territorial level is carried out. Argued necessity of research of territorial associations of base level as economic systems and certainly them basic descriptions.

Література

1. Город и село: проблемы формирования интегрированной социально-экономической системы / отв. ред. Л. В. Никифоров. – М., 1987. – 162 с.
2. Монастирський Г. Л. Гіпотеза дослідження територіальної спільноти базового рівня як економічної системи / Г. Л. Монастирський // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 1. – С. 141–147.
3. Мельник А. Ф. Управління розвитком муніципальних утворень: теорія, методологія, практика: монографія / А. Ф. Мельник, Г. Л. Монастирський. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 476 с.
4. Экономика муниципального сектора: Учеб. пособие / Под ред. А. В. Пикулькина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 464 с.